

історії у

зробку і приклад. Твори одинокі. А суть бути

Весною", оді "Пори В. Сосюра Стояла я і Березень",

Людкевич ні твори: твої ночі", А. Куїнджі

в "Етюдника "Тишацький "На вал", "Вид

українських у творчості поезії Фета ість, майже ки — все це б наповнити це дає змогу і емоційний — С. 14). зрів XIX ст.,

світовідчуття

дагогом такої зому чуттєво-в'язків. "Саме її органічних — стверджує огії підготовки ель початкових ні знання для мистецтва до ших класах, на

М. Глінка "Почуття", Р. Шуман "Перша втрата", Ц. Кюї "Щиросердна відвертість";

2. Краса землі, краса життя. Зима. П. Чайковський "На трійці", "У камелька";

3. В. Сухомлинський. Краса, натхнення, радість і тасмниці.

Ф. Шопен. Фантазія-експромт до-дієз мінор, тв. 66.

4. С. Жупанин. Музика дощу. В. Косенко "Дощик" ор. 15, № 14, М. Степаненко "Райдуга";

5. Творці прекрасного й величного.

Микола Лисенко. За О. Лисенком. — М. Лисенко "Елегія" фа-дієз мінор; Катерина Білокур. За М. Кагарлицьким. — Ф. Шопен. Вальс № 10 сі-мінор.

ПРИРОДОЗНАВСТВО. 3 клас.

1. Пророда рідного краю.

"Берізонька", муз. А. Філіпенка, сл. Т. Волгіної; "Край долини мак", укр. нар. пісня, обр. Я. Степового; "Галя по садочку ходила", укр. нар. пісня, обр. Л. Ревуцького.

2. Пори року: зима, осінь, літо.

П. Чайковський "Пори року", А. Вівальді "Пори року" (уривки); "Зимонько-спігуронько" муз. Я. Степового, сл. Л. Глібова; "Літній вальс" муз. М. Красева, сл. Н. Саксонської; "Осінь" муз. П. Чайковського, сл. О. Плещеева.

Звертаючи увагу студентів на величезний потенціал засобів мистецтва у впливі на особистість дитини, слід підкреслити, що не можна обмежувати творчість дітей у вираженні свого ставлення до мистецьких творів. Показником естетично вихованої дитини є прояв творчості у будь-якому вигляді.

Ми доторкнулися тільки до деяких аспектів озброєння студентів технологіями естетичного впливу на школярів. Шляхів і засобів є досить, важливо допільне і творче їх використання.

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ГОТОВНОСТІ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ НА УРОКАХ МУЗИКИ

Т. В. Дорошенко (Чернівці)

Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття") одним із пріоритетних напрямів реформування загальноосвітньої та спеціальної школи визначає запровадження системи варіативного навчання і виховання відповідно до особистих потреб і здібностей учнів. Складні проблеми сучасної педагогіки вищої школи вимагають конкретизації мети, перегляду завдань, змісту, методів навчання, створення науково обґрунтованої системи підготовки майбутнього вчителя, здатного до творчої професійної самореалізації.

Педагогічна діяльність за своєю природою має творчий характер. Щоденно вчитель вирішує численні не тільки типові, але й оригінальні завдання, що потребують аналізу педагогічної ситуації, прогнозування результатів навчання, вміння керувати власними почуттями і настроями. Загалом навчально-виховний процес пов'язаний з постійним творчим пошуком, оскільки вчитель має діяти у варіативно-мінливих умовах різноманітних педагогічних ситуацій. За таких обставин він має бути готовим до оперативного розв'язання суперечностей, тобто до педагогічної імпровізації.

Проблема навчання студентів основам педагогічної імпровізації не нова. Вона ставилася ще класиками педагогіки. На значущість і важливість уміння педагога орієнтуватися в обставинах, що швидко змінюються, вказували П. П. Блонський, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський. Актуальність уміння вчителя приймати оперативні рішення в умовах багатоваріантності уроку підкреслюють і сучасні психологи, педагоги (Азаров Ю. П., Арчаднікова Л. Г., Бондар В. І., Гришин Е. О., Кузьміна Н. В., Назаров О. Ф. та ін.).

Здатність імпровізувати є, звичайно, однією з тих якостей особистості, яка притаманна багатьом спеціальностям. Великого значення вона набуває в діяльності вчителя початкових класів, творча, складна, розумова праця якого пов'язана з формуванням особистості дитини, з її навчанням і вихованням. Найбільш характерне використання вчителем початкових класів навичок педагогічної імпровізації в тих видах діяльності, здійснення яких відбувається в нестандартних умовах. До таких складних за своєю структурою будовою належить діяльність вчителя початкових класів на уроках музики.

У навчально-виховному процесі робота вчителя на уроці музики часто має заздалегідь визначений характер. Тому для багатьох учителів-початківців навіть невеликий

незапланований відступ від плану уроку або позакласного заняття є надзвичайно складним. Багатофакторні, швидкозмінні обставини музично-виховного процесу та творчі можливості самого вчителя часто призводять до різноманітних, інколи непередбачених ситуацій та несподіваної появи нового, більш конструктивного варіанту, що виникає безпосередньо під час навчальної діяльності.

Розмова про музику, показ на уроці музичних творів, читання з листа, транспонування, підбір музики за бажанням дітей — всі ці види діяльності не можна заздалегідь точно запланувати і вкласти в будь-яку схему. Звичайно, що план кожного уроку для вчителя є обов'язковим, але спілкування з мистецтвом не терпить стандартів. Те, що відбувається на уроці, багато в чому залежить від емоційного стану всього класу в даний момент, від поведінки учнів, від настрою на сприйняття того чи іншого музичного матеріалу. Все це вимагає від учителя володіння мистецтвом педагогічної імпровізації.

Специфікою педагогічної імпровізації вчителя на уроках музики є вільне поєднання різних видів музично-виконавської і мовленнєвої діяльності (Арчажнікова Л.Г.). Вчитель, таким чином, має оволодіти мистецтвом вільно використовувати сполучення різних видів музично-виконавської діяльності і мовленнєвого експромту.

Аналіз роботи молодих учителів, а також спостереження під час педагогічної практики студентів свідчать про відсутність у них практичних імпровізаційних умінь і навичок. Не завжди вчитель сприймає свою спеціальність комплексно, іноді виражає себе в якійсь одній галузі музично-педагогічної діяльності (наприклад, добре знає історію музики, але посередньо — теорію; уміє співати, але погано володіє інструментом). Така обмеженість музично-виконавської підготовки заважає оперативному знаходженню засобів розв'язання суперечностей різноманітних ситуацій уроку музики, ускладнює процес взаємодії "учитель-учні".

Всі знання й уміння однаково важливі, і недооцінка основ мистецтвознавства, педагогіки, психології, естетики може привести до педагогічних помилок, до втрати авторитету вчителя в очах дітей. Знання студентів повинні накопичуватися не тільки з книг і журналів, а також з лекцій, бесід з досвідченими вчителями. Надзвичайно важливі знання, набуті вчителем у процесі вивчення своїх учнів, при аналізі своєї роботи. Тому під час педагогічної практики методисти мають спрямовувати увагу студентів на спостереження за учнями, на вивчення їх індивідуальних психологічних особливостей. Слід підкреслити таку особливість знань учителя, як оперативність у творчих пошуках, в естетико-педагогічній діяльності, поінформованість про великі музичні події, що відбуваються у нашій державі, а також в інших країнах. У зв'язку з цим майбутнім учителям початкових класів слід постійно знайомитися з періодичними музичними й педагогічними виданнями.

Отже, знання, ерудиція, музично-практичні навички є одним із факторів, що визначають можливості вчителя в його педагогічній діяльності, створюють передумови готовності до педагогічної імпровізації.

Необхідним складовим елементом педагогічної імпровізації майбутнього вчителя є його мовлення. Педагогічна ефективність мовлення вчителя багато в чому залежить від рівня володіння мовою, вміння здійснювати правильний вибір мовних засобів. Під час педагогічної імпровізації комунікативна поведінка вчителя оцінюється відповідно до того, що і як він говорить, які в нього жести, рухи, вираз обличчя, який підтекст мають його слова, на яку реакцію учнів розраховані. У реальних ситуаціях мовленнєва сторона педагогічної імпровізації становить складну поліфонію реплік, розповідей, запитань, оціночних суджень, відповідей, зауважень, емоційних реакцій. Тому, формуючи у студентів вміння й навички педагогічної імпровізації на заняттях з музичного інструменту, методики музичного виховання та ін., слід спрямовувати їхню увагу на необхідність під час планування зустрічі з школярами обмірковувати не тільки зміст спілкування (про що я буду з ними говорити), а й особливості свого мовлення і комунікативної поведінки (як я буду говорити, які вербальні і невербальні засоби допоможуть мені бути виразним, переконливим, винахідливим, коректним, яку емоційну атмосферу спілкування я хотів би створити).

Як показує досвід, застосування студентами під час педагогічної практики в школі вмінь і навичок педагогічної імпровізації ускладнюється в результаті низького рівня культури мови, під якою розуміють відповідність її не тільки сучасним літературним нормам, а й іншим якимось, які свідчать про її комунікативну досконалість, таким, як точність, логічність, чистота, виразність, багатство, доцільність. Наведемо кілька прикладів. Ось як майбутня вчителька "стимулювала" активність учнів при проведенні бесіди в класі (наводимо її стандартні звертання до учнів: "Зараз будете відповідати на мої запитання"; "Уважно слухайте,

бо я буду задавати запитання”; “Діти, чого ви не слухасте?”; “Так, добре, сідай”; “Чого ви мовчите?”; “Піднімайте руки”; “Говори голосніше”; “Що, ніхто більше не знає?”)

Педагогічна неефективність мовлення студентів у наведених прикладах полягає в тому, що в результаті не стимулюється пізнавальна активність учнів, створюються психологічні бар’єри у спілкуванні з ними через використання стандартних моделей. Цим руйнується можливість нестандартного застосування прийомів музично-виконавської і мовленнєвої діяльності, тобто здійснення педагогічної імпровізації.

На заняттях доцільно радити студентам скласти для себе умовну ідеальну модель мовлення вчителя і орієнтуватися на неї в процесі професійного навчання, а пізніше — становлення як учителя під час самостійної педагогічної діяльності. З цієї метою можна пропонувати користуватися такими книжками: (П.І.Білоусенко, Ю.О.Арешенков, Г.М.Віняр та ін. “Учіться висловлюватися”. — К., 1990. — С. 126., Чак Є.Д. “Барви нашого слова”. — К., 1989. — С. 176., Бабич Н.Д. “Основи культури мовлення”. — Львів, 1990. — С. 62-139).

Майбутні вчителі мають виробити в себе звичку звертатися до словників, якщо виникає будь-який сумнів щодо правильності вживання слова, розвивати увагу до незнайомих слів, потребу запам’ятати, з’ясувати їх значення, ввести у своє мовлення, вивчати досвід мовного спілкування талановитих педагогів.

На заняттях з методики музичного виховання з метою формування комплексу імпровізаційних умінь і навичок доцільно використовувати такі методи роботи, як моделювання, педагогічні ігри, інсценування педагогічних фактів, явищ, тощо.

Під час моделювання створюються ситуації, максимально наближені до реальної школи, до несподіваних суперечностей, що з’являються раптово під час проведення уроків, де від учителя вимагається вміння знайти оптимальний засіб вирішення проблеми. Це, як показує досвід, є ефективним засобом формування у майбутніх учителів готовності до педагогічної імпровізації та педагогічної майстерності в цілому.

Дуже корисні педагогічні ігри, де кожному відводиться певна роль. Із числа студентів обираються два експерти: перший оцінює змістовність (логіку, аргументацію, новизну, якість мовлення, фантазію тощо); другий оцінює діяльність (емоційність, жвавість, переконаність, винахідливість тощо). Такі заняття дозволяють учасникам гри подивитися на себе з боку, з’ясувати, як сприймаються іншими їхні дії, увійти в роль учителя або учня.

Формуванню готовності майбутніх учителів до педагогічної імпровізації допомагає метод саморозвиваючої педагогічної ситуації. Формулюється певна педагогічна ситуація і розподіляються в ній ролі. Починається гра, яка близька до умов педагогічної задачі, а далі вона саморозвивається за допомогою прийому проектування (“якщо б”), який відомий в театральній педагогіці як елемент системи К.С.Станіславського. Учитель планує конкретні вправи, завдання, заздалегідь передбачає декілька варіантів реалізації завдань залежно від зміни реальних обставин уроку. Наприклад, метою уроку музики вчитель визначив розвиток почуття ритму у молодших школярів. Для цього він підібрав відповідні вправи, пісні, твори для слухання. Студентам ставиться питання: “А якщо протягом уроку непередбачено з’явиться ситуація, коли запропоновані вправи діти виконають швидше, ніж на це розраховував вчитель?”. Імпровізуючи, студенти доходять висновку, що вчителю доцільно буде оцінити несподіваний момент і раптово розширити мету уроку: розвиток почуття ритму на основі знайомства з розмірами в музиці.

У наведеній ситуації педагогічна імпровізація допомогла вчителю поглибити мету заняття й оперативню прийняти педагогічно доцільне рішення.

Метод інсценування педагогічних фактів, явищ полягає в тому, що на практичних заняттях з методики музичного виховання студенти розподіляються на мікрогрупи по 4-5 чоловік. За допомогою картки-жереба визначаються завдання на імпровізацію (наприклад, діти попросили вчителя виконати улюблену дитячу пісню; вчитель розраховував на те, що діти швидко запам’ятають мелодію нової пісні, але вийшло навпаки; вчитель планував розучувати спокійної, журливої, сумної пісні, а у класі на попередньому уроці пройшли спортивні змагання, які сприяли росту збудженості, емоційності дітей; вчитель планував провести слухання твору Е.Гріга “Пісня Сольвейг”, провів цікаву вступну бесіду перед звучанням твору але раптово зламався програвач).

Така форма навчальної роботи сприяє адаптації майбутніх учителів до публічних виступів, розвиває педагогічну кмітливість, творчість, винахідливість.

Педагогічна імпровізація, будучи структурним компонентом педагогічної діяльності, втілює і коригує проект уроку. Завдяки їй вчитель налагоджує контакт з учнями, організовує, спрямовує та контролює навчально-виховний процес. Озброєння студентів навичками

педагогічної імпровізації дозволяє подолати розгубленість, скутість у складних ситуаціях педагогічного спілкування, сприяє становленню професійної майстерності, розвитку творчої особистості вчителя.

МУЗИЧНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИХОВНОЇ РОБОТИ В СІЛЬСЬКІЙ ШКОЛІ

О.І.Коваленко (Чернігів)

Підготовка учителя початкових класів до виховання школярів засобами мистецтва має велике значення, оскільки саме педагог започатковує активне формування багатьох особистісних якостей дітей молодшого шкільного віку.

Згідно з вченням І.П.Павлова про три типи нервової діяльності діти молодшого шкільного віку належать до художнього типу. Вони мають яскраву образну уяву, схильні до гри, музичної творчості, малюють, із задоволенням беруть участь у роботі художніх колективів. У цьому віці дитина, як відомо, через казку, пісню, музику, поезію сприймає навколишній світ, виражає своє ставлення до природи, людей, самого себе.

Тому так важливо, щоб естетичне виховання засобами мистецтва зайняло належне місце в початковій школі. "Прогає в дитинстві, — пише В.О.Сухомлинський, — ніколи не відшкодувати в юності і тим більше у зрілому віці. Це правило стосується всіх сфер духовного життя дитини і особливо естетичного виховання. Чутливість, сприйняття краси в дитячі роки незрівнянно глибші, ніж у пізні періоди розвитку особистості.

Одним із головних завдань учителя початкової школи є виховання потреби прекрасного, яка багато в чому визначає весь лад духовного життя дитини, її взаємини в колективі". (Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. — К., 1977. — Т.3. — С. 193). Практика навчально-виховної роботи в школі свідчить, що успіх цієї роботи знаходиться в прямій залежності від знань і умінь учителя. Отже, учитель молодших класів повинен оволодіти груповими знаннями з усіх предметів навчального плану, в тому числі й з музично-теоретичних дисциплін, бо цього вимагає специфіка роботи в початковій школі, особливо в сільській, куди щороку по закінченню педвузу їде працювати більшість випускників факультету початкового навчання, і де, відповідно, відбувається їх професійне становлення.

З метою вивчення стану і подальшого удосконалення підготовки вчителів початкових класів до музично-естетичного виховання школярів кафедра музики Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка провела дослідження серед вчителів-класоводів сільських шкіл. Було опитано 324 (100%) вчителів початкових класів, які мають вищу педагогічну освіту і працюють в сільських школах Чернігівської, Сумської та Житомирської областей, а також 126 (100%) студентів випускних курсів факультету початкового навчання, які пройшли педагогічну практику в сільських школах України.

З метою уточнення даних, отриманих методом анкетування, а також узагальнення труднощів музичного виховання, з якими зустрічаються вчителі, ми провели інтерв'ювання учителів сільських шкіл 118 чол. (100%) — студентів заочного відділення факультету початкового навчання. Відомо, що сільські умови роботи учителя мають деякі особливості, які традиційно відрізняються від міських. Зокрема, учні міських шкіл можуть спілкуватися з мистецтвом, відвідуючи театри, філармонії, концертні зали, художні музеї, дитячі заклади, які покликані сприяти їхньому всебічному розвитку.

Учні сільських шкіл не мають такої можливості задовольняти свої естетичні потреби. Відсутність закладів культури на селі покликана компенсувати в значній мірі школа.

У процесі соціологічного дослідження було виявлено, що музика займає важливе місце в житті школи.

Навчальний план школи передбачає обов'язкові уроки музики з 1-го по 8-й клас. На уроки музики в початкових класах відводиться по одній годині на тиждень. Велика увага в сільській школі приділяється музичному вихованню в позакласний час, головним чином через організацію хорової самодіяльності. Музика використовується учителями на окремих уроках читання, фізвиховання, природознавства та інших заняттях. Вона допомагає більш глибоко сприйняти ту чи іншу тему, викликає в учнів певні почуття, емоції.

Музика звучить на перервах, під час ранкової гімнастики, спортивних змагань, без неї не обходяться шкільні свята, туристичні походи й інші навчально-виховні заходи.